

Útmutató a gyűlölet-bűncselekmények sértettjeinek, egyéb tanúinak kihallgatásához, továbbá a hatóság sértettel kapcsolatos észlelésének jegyzőkönyvezéséhez különös tekintettel az adatvédelmi kérdésekre

Gyűlölet-bűncselekmények, előítélet-indikátorok

A Büntető Törvénykönyv és a joggyakorlat értelmében a jogalkalmazóknak **valamennyi bűncselekmény esetén mérlegelniük kell az elkövető előítéletes indítékának esetleges jelenlétét**. Az előítéletes indíték a közösség tagja elleni erőszak büntette [Btk. 216. §] esetében *önálló tényállási elem*, amely hiányában ez a bűncselekmény nem állapítható meg. Bizonyos bűncselekmények esetében (pl. emberölés [Btk.160.§], súlyos testi sértés [Btk. 164.§]) az *aljas indokból elkövetés minősített esetét* kell megállapítani. További bűncselekmények esetében (pl. zaklatás [Btk. 222. §]), az előítéletes indítékot *súlyosító körülményként* [BK 56/2007] kell figyelembe venni.

Az Országos Rendőr-főkapitányság Gyűlölet-bűncselekmény Szakvonala által jóváhagyott és alkalmazott *Előítélet-indikátorok*¹ c. dokumentum (a továbbiakban: indikátorlista) segítséget nyújt az elkövető előítéletes indítékának feltárásában. A nemzetközi mintára elkészített lista olyan objektív tényeket, körülményeket sorol fel, amelyekből arra következtethetünk, hogy egy bűncselekményt részben vagy teljes mértékben előítéletes indítékból követtek el. Az indikátorok ugyan önmagukban nem bizonyítják az előítéletes indítékot, ugyanakkor már egyetlen indikátor jelenléte is megköveteli, hogy a nyomozás az esetleges előítéletes indítékre is kiterjedjen. Ugyanakkor, ha valamelyik indikátor nincs jelen, az nem jelenti azt, hogy az előítéletes indíték kizárható.

Az indikátorok hasznos eszközt jelentenek a nyomozati cselekmények megtervezése során is: ha felmerül az előítéletes indíték gyanúja, valamennyi indikátort fel kell tárni, dokumentálni, és a vádemelési indítványban és a vádiratban szerepeltetni, így megkönnyítve az ügyészség, illetve bíróság munkáját a motiváció bizonyítására. Az indikátorok a későbbiekben akár közvetett bizonyítékokká is válhatnak, a bizonyítékok teljes körű feltárása pedig törvényi kötelezettség.

¹ *Előítélet-indikátorok*, http://gyuloleletellen.hu/sites/default/files/gyem_indikatorlista_ketoszlopos_vegleges.pdf

Az előítéletes indítékkal elkövetett, ún. gyűlölet-bűncselekmények büntetőeljárásban való felismerésében és megítélésében **jelentősége van annak, hogy a sértett véleménye szerint mi lehetett az elkövető indítéka, az elkövető milyen társadalmi csoporthoz (pl. nemzeti, etnikai, szexuális, vallási kisebbséghez) tartozónak gondolhatta őt. Ugyanígy fontos lehet a sértetten kívüli tanúk ezzel kapcsolatos észlelése, véleménye** (ld. az indikátorlista 1. pontját).

Az, hogy az áldozat hogyan ítéli meg a történeteket, fontos szempont kell, hogy legyen; szükséges odafigyelni ugyanakkor arra, hogy az áldozat sokszor nem ismeri fel, hogy az ellene elkövetett bűncselekményt valamilyen előítélet motiválta.

A sértett, más tanú erre vonatkozó kifejezett véleménye hiányában fontos információ lehet az is, hogy a sértett milyen társadalmi csoporthoz tartozik, illetve hogy milyen társadalmi csoporthoz tartozónak vallja magát (ld. az indikátorlista 3. pontját).

Adatvédelmi szempontok

Az adatvédelmi jogszabályok különös körültekintést követelnek meg a jogalkalmazó szervektől, amikor a fentiekhez hasonló érzékeny adatokat kezelnek, így

- ➔ **felmerül a kérdés, hogy a nyomozó hatóság eljáró tagja rákérdezhet-e, és ha igen, milyen formában a sértettnél, más tanúnál az elkövető lehetséges indítékára, illetőleg a sértett csoport-hovatartozására.**

Tekintettel arra, hogy a bűncselekmény megfelelő jogi minősítése érdekében elengedhetetlen az elkövető indítékának tisztázása, egyértelműen megállapítható, hogy:

- **abban az esetben, ha bármely indikátor megjelenése alapján a legcsekélyebb gyanúja felmerül** annak, hogy az elkövetőt cselekménye elkövetésében a sértett feltételezett vagy tényleges védett csoporthoz tartozása motiválta, és
- e körülményekre a **sértett vagy más tanú magától nem nyilatkozik,**
- akkor a büntetőeljárás során a nyomozó hatóság részéről eljáró személy **rákérdezhet** a sértett illetve más tanú ezzel kapcsolatos **véleményére, észlelésére,** illetve arra is, hogy a sértett az **adott védett csoporthoz tartozik-e.**

Az ezen kérdésekre adott válaszoknak értelemszerűen a **jegyzőkönyvben** is meg kell jelennie, szükség esetén szó szerint.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy valamely cselekmény gyűlölet-bűncselekménykénti minősítése szempontjából nem szükséges, hogy a sértett az adott védett csoporthoz tartozzon, elegendő, hogy az elkövető ezt gondolta róla.

- További kérdésként merül fel, hogy a nyomozó hatóság tagja jegyzőkönyvezheti-e saját arra vonatkozó észlelését, hogy a sértett valamely társadalmi csoporthoz tartozik-e, illetve rendelkezik-e az adott csoportra jellemző jegyekkel.

Annak megítélésében, hogy az elkövető vélhette-e a sértettet valamely társadalmi csoporthoz tartozónak, a sértett vagy más tanú erre vonatkozó nyilatkozata mellett fontos szerepet játszik az is, hogy **a sértett rendelkezik-e azon jegyekkel, amelyeket a társadalom széles körben az adott csoporthoz tartozás jeleként értékel** (pl. bőrszín, öltözet, nyelv, gesztusok, hanghordozás).

Amennyiben a sértett rendelkezik ilyen, az eljáró hatóság tagja számára is érzékelhető jegyekkel, **ezek jegyzőkönyvezése is szükséges**, amennyiben:

- ennek a bűncselekmény megfelelő jogi minősítése szempontjából jelentősége van, és
- rendelkezésre áll más olyan indikátor, amely alapján **felmerül az előítélet-indíték gyanúja**.

Ezekben az esetekben tájékoztatni kell a sértettet a jegyzőkönyvezés okáról.

Javasolt kérdések

Hogyan közelítsünk a gyűlölet-bűncselekmények áldozataihoz?

A Rendőri Vezetők Nemzetközi Szervezete (IACP) útmutatója² hangsúlyozza: „A gyűlölet-bűncselekmények sajátosak, mert annak áldozatai identitásuk valamely alapvető jellemvonása miatt válnak célponttá. Ezek a jellemvonások nem megváltoztathatók. Az áldozatok gyakran lealacsonyítva érzik magukat, félnek, sebezhetőek és bizalmatlanok. Egy ilyen eset lehet életük egyik legmegrázóbb élménye. Azon közösség tagjai, akik osztoznak az áldozat azon jellemzőjében, amely a gyűlölet tárgyává tette őket (etnikai, vallási, etnikai/nemzeti hovatartozás, nem, kor, fogyatékoság vagy szexuális irányultság) hasonlóan megfélemlítve, sebezhetőnek és tehetetlennek érezhetik magukat. Egy ilyen érzelmi közegben, a rendőröknek és a nyomozóknak óvatosan kell megválasztaniuk, hogy hogyan kommunikálnak és viselkednek az áldozatokkal, családjukkal és a közösség tagjaival.”

A nemzetközi útmutató azt javasolja, hogy ne kérdezzük meg közvetlenül az áldozattól, hogy szerinte gyűlölet-bűncselekmény áldozatává vált-e, azt viszont meg lehet kérdezni, hogy mit gondol, miért lett ő a kiszemelt áldozat.

A különleges adatok (így például az etnikai hovatartozás, a vallás, a szexuális irányultság) érzékenysége, a sértett csoport-hovatartozással kapcsolatos érzéseinek tiszteletben tartása,

² Rendőri Vezetők Nemzetközi Szervezete: *A Gyűlölet-bűncselekmények kezelése: rendőri irányelvek a nyomozáshoz és a megelőzéshez*, http://gyulotellen.hu/sites/default/files/iacp_gyulotellen_hu.pdf

esetleges szégyenérzete miatt **javasoljuk, hogy a nyomozó hatóság eljáró tagja a fentiek alapján az alábbi sorrendben és szavak használatával próbálja meg a sértett véleményét, esetleges védett csoporthoz tartozását kideríteni**, amennyiben erre vonatkozó információt magától nem szolgáltat:

1. Ön szerint mi lehetett az elkövető indítéka, miért bántalmazta / félemlítette meg Önt?
2. Elképzelhetőnek tartja, hogy az elkövető cselekményében szerepet játszott az, hogy Önt valamely társadalmi csoporthoz tartozónak gondolja? Például azt gondolja Önről, hogy Ön a cigány / meleg / zsidó / stb. kisebbség tagja? Miből gondolhatta ezt az elkövető?
3. Mivel az Ön ellen elkövetett bűncselekmény szakszerű nyomozása érdekében jelentősége van, meg kell kérdezni: Ön valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozónak vallja magát? Itt lehet konkrétan is rákérdezni, pl.: Ön cigány származásúnak tartja magát? / Ön meleg vagy biszexuális? / Ön transznemű? / Ön külföldi? / Ön zsidó származású? / stb.
4. Ha a válasz nem, akkor a következő kérdés ajánlott: Mit gondol, a cselekmény során volt-e bármilyen körülmény, ami alapján az elkövető Önt pl. cigánynak / melegnek / hajléktalannak / külföldinek gondolhatta?

Jogi háttér

Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. (a továbbiakban: Infotv.) 3. § 2 pontja szerint:

„személyes adat: az érintettel kapcsolatba hozható adat - különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret -, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés.”

Az Európai Unió adatvédelmi irányelvéhez (95/46/EK irányelv, amelyen a magyar Infotv. is alapul) fűzött értelmezés³ szerint a személyes adat fogalma az olyan szubjektív információkra is kiterjed, mint a személyes adatra vonatkozó vélelmek vagy értékelések, és nem szükséges hozzá, hogy a személyes adat a valóságnak megfelelő legyen. Tekintettel arra, hogy a 2018-ban hatályba lépő általános adatvédelmi rendelet (2016/679 (EU) rendelet) ugyanúgy határozza meg a személyes adat fogalmát, mint a ma még hatályos irányelv, nincs oka ezen értelmezés megváltozásának.

³ Working Party on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data: *Opinion 4/2007 on the concept of personal data*, http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2007/wp136_en.pdf

Az Infotv. 3. § 3. pontja szerint:

„különleges adat:

a) a faji eredetre, a nemzetiséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre, az érdek-képviselői szervezeti tagságra, a szexuális életre vonatkozó személyes adat,

b) az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre vonatkozó személyes adat, valamint a bűnügyi személyes adat”

Ebből következően a védett csoporthoz tartozás, illetve más személyek erre vonatkozó véleménye **különleges személyes adatnak** minősül.

Az Infotv. 5. § (2) bekezdése szerint „különleges személyes adat kezelhető, ha [...] a bűncselekmények megelőzése vagy üldözése érdekében vagy honvédelmi érdekből törvény elrendeli.”

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (rég. Be.) 63. § (1) szerint „az eljárásban részt vevő személyek **személyes adatainak megismerésére és kezelésére** a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság, a szakértő, valamint a bíróság vagy az ügyész által megkeresett hatóság az e törvényben meghatározott feladatainak teljesítése érdekében **jogosult.**” A (2) szerint „a büntetőeljárásban részt vevő személy személyes adatait a szükséges mértékig kell jegyzőkönyvben rögzíteni.”

Hasonló rendelkezést tartalmaz a 2018. július 1-én hatályba lépő a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC törvény (új Be.) 97. § (1) bekezdése, amely szerint a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a büntetőeljárás lefolytatás céljából megismerheti és kezelheti mindazon személyes adatot, amely az e törvényben meghatározott feladatainak ellátásához szükséges. A 359. § (2) a) és b) pontjai alapján a tanú vallomását és a bizonyítás szempontjából lényeges körülményeket a jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell.

Az elmúlt években az adatvédelmi biztosok több esetben is értelmezték a vonatkozó jogszabályokat e problémakör kapcsán. Bár azóta új Infotv. került elfogadásra, annak szabályai a korábbi törvényi szabályozással megegyeznek.

Az adatvédelmi biztos álláspontja⁴ szerint: „Általánosságban elmondható, hogy bármely hatósági, illetve bírósági eljárásban feltehető a szexuális életre vonatkozó kérdés, valamint az erre adott válasz jegyzőkönyvezhető, ha ez az ügy megítélése szempontjából releváns tény kiderítése céljából szükséges, valamint a tény kiderítéséhez elengedhetetlen és arra alkalmas.”

⁴ dr. Jóri András adatvédelmi biztos ABI-4209-3/2010/K sz. álláspontja

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és az adatvédelmi biztos az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól szóló közös jelentésében⁵ kifejezetten javasolták a rasszista motivációjú cselekmények áldozatai adatainak gyűjtését: *„Ha gyűlölet-bűncselekmény (speciálisan faji motivációjú bűncselekmény vagy egyéb bűncselekménynél felmerülő etnikai motiváció) áldozatáról van szó, egyéni szintű adat szükséges a tényállás megállapításához. Ekkor elsődleges a származás, illetve arra vonatkozó percepció; ez esetben az identitás csak akkor jön számításba, ha az elkövető azzal tisztában lehetett.”*

⁵ Dr. Kállai Ernő a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és dr. Jóri András adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól, <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/158627216.pdf>